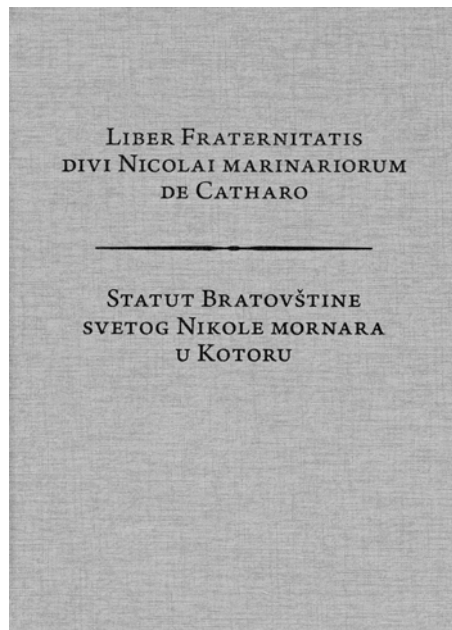

Miloš Milošević, Jelena Antović (priređivači): LIBER FRATERNITATIS DIVI NICOLAI MARINARIORUM DE CATHARO. STATUT BRATOVŠTINE SVETOG NIKOLE MORNARA U KOTORU IZ 1463. SA ALEGATIMA DO 1807. GODINE. Fototipsko izdanje sa prepisima, prevodima i regestima. Kotor, Bokeljska mornarica, 2009, 256 str.

Povodom 1200-godišnjice od prenosa relikvija sv. Tripuna iz Carigrada u Kotor i u nizu svečanosti i obilježavanja 12 vjekova postojanja Bokeljske mornarice, objavljen je Statut Bratovštine svetog Nikole mornara u Kotoru iz 1463. sa alegatima do 1807. godine (*Liber Fraternitatis divi Nicolai marinariorum de Catharo*), fototipsko izdanje sa prepisima, prevodima i regestima.

Priređivači ovog izdanja Bokeljske mornarice iz Kotora su eminentni naučnik i kulturni stvaralac, ekspert za medievistiku i novovjekovnu istoriju dr Miloš Milošević, od 1989. godine admiral Bokeljske mornarice i Jelena Antović, istaknuti stručnjak za arhivistiku, direktorica Istorijskog arhiva u Kotoru. Oni su obavili prepis i prevod Statuta, izradili *Indeks* i napisali *Pogovor*. Na prepisivanju alegata s regestima još 1993. g. saradivali su sa Anitom Mažibradić i danas pok. Mirkom Vukasovićem. Pri tome je Miloš Milošević bio i redaktor, dok je Jelena Antović izvršila lekturu, korekturu, kao i elektronsku pripremu teksta. Skeniranje originala izvršili su Milan Vuković i Joško Katelan, koji je i preveo *Pogovor* na engleski jezik, a prevod na talijanski obavio je Borivoj Jovanović. Za fotografiju, dizajn i pripremu za štampu bio je zadužen Stevan Kordić.

Tokom niza stoljeća, udruženje pomoraca u Kotoru prešlo je dug put, od strukovne korporacije s religioznim aspektima djelovanja, do memorijalne organizacije (1859. g.), regionalnog i šireg značaja. Prema tradiciji, organizacija pomoraca u Kotoru javlja se od IX vijeka, dok se, po najstarijem sačuvanom pisanim izvoru, ona spominje 1353. godine kao "Pobožno društvo kotorskih pomoraca." Ovo društvo je imalo svoju crkvu, čije je održavanje, uz brojne obaveze prema crkvenim ličnostima i uz druga pitanja, moglo iziskivati neophodnost statutarnog normiranja. Prema arhivskom podatku iz 1289. godine, kotorska plemićka familija Drago je crkvu iz-

građenu izvan grada, na području prema Dobroti, predala franjevačkom redu. Spomenuti je sakralni objekt "*Pia sodalitas navigatorum Catharensium*" 1353. g. poklonila franjevcima, dok je iste godine Tripo Buća podigao crkvu sv. Nikole u gradu, koja je zatim predata Bratovštini mornara. Jedino je ova staleška bratovština imala svoju crkvu, dok su druge svojim pobožnim običajima bile vezane za pojedine oltare u drugim kotorskim crkvama. Kako sačuvani svezak originalnog manuskripta Statuta kotorske pomorske bratovštine obuhvata relativno kratak tekst "*matricole*" iz XV v., razne kasnije dopisane odluke Skupštine Bratovštine i do poč. XIX v. prilagane dokumente (alegate) – treba istaći da je to nije prvi, već zapravo najstariji sačuvani Statut organizacije kotorskih pomoraca.

Statut reguliše kompetencije upravnih organa, dužnosti crkvenog karaktera, obaveze finansijske naravi i održavanje raznih godišnjih rituala, odražavajući posredno karakter pomorske privrede, način i opseg poslovanja i važnost trgovačkih destinacija kakve su bile Apulija, Marke, Peloponez, Venecija ("*riva dei Cattarini*"), Dalmacija i Albanija. Međutim, nakon jednog turbulentnog istorijskog razdoblja, on označava i pokretanje faze razvoja Kotske mornarice u kojoj ona stiče brojne privilegije i što je jedinstven slučaj na istočnoj obali Jadrana, osim javnih, preuzima neke vojne funkcije.

Manuskript Statuta Bratovštine ima 72 pergamentska uvezana lista, sa označenom folijacijom. Njegov iznimni naučni, ali i umjetnički značaj uvećan je izvanrednim minijaturnim prikazom sv. Nikole u inicijalu, kojeg je u boji izradio kotorski gotički slikar Lovro Marinov Dobričević. Naslov Statuta je na latinskom jeziku: "*Liber Fraternalitatis divi Nicolai marinariorum de Catharo*" (početak izvorne folijacije fototipskog izdanja i str. 2–3), da bi nakon toga bio dat prevod naslova na mletački dijalekt talijanskog jezika, kako je pisan i cijeli dalji tekst, osim vrlo kratkih izuzetaka, poput onih u "*Prologu*". "*Prolog*" (str. 4–5) sadrži molitvenu invokaciju posebne vezanosti za zaštitnika pomoraca, u kojoj se zaziva milost Duha Svetoga na slavu Boga "*et honor del magno sacerdote miser san Nicolo [...] nostro protectore.*" Statut se može podijeliti na dva dijela. Prvi dio sadrži tekst u 26 glava, donijet na Skupštini održanoj u prostorijama crkve sv. Nikole 26. juna 1463. g., a zatim slijedi 16 odluka Skupštine Bratovštine (str. 6–33) koje su donijete najvjerojatnije iste godine. Druga obimnija grupa od ukupno 89 kasnijih dokumenata (ne računajući formalna ovjeravanja i objavljivanja) datira iz vremena od 1463. do 1807. godine, datih u prepisima sa registima (str. 34–151). Pri tome, priređivači su smatrali korisnim da uspostave njihov hronološki red, sa upisanim naznakama stranica originala manuskripta. Kod alegata, kao prvi nalazi se prepis neautentičnog dokumenta, navodno iz doba Stefana Balše, iz 1304. godine; tri dokumenta su iz XV v., 15 dokumenata je iz XVI v., 42 iz XVII v., iz XVIII v. do 1797. – godine propasti Mletačke Republike, čije su vlasti bile značajno prisutne u radu Bratovštine – 22 dokumenta, dok je 7 dokumenata iz 1807. g. donijeto u periodu kratkotrajne ruske vla-

davine. Najviše dokumenata, oko pedesetak, vezano je za drevnu privilegiju Bratovštine da se prilikom svečanosti Sv. Tripuna, zaštitnika Kotora (3. februara) može od vlasti postići amnestija od gonjenja i izvršenja kazne za bilo koji prestup ili krivično djelo osim ubistva, za osobe koje pod određenim uslovima to preko nje mole. Tridesetak dokumenata govori o karakteru Bratovštine, desetak o imovini, a po nekoliko dokumenata o crkvi sv. Nikole, o otkupima relikvija i liturgijskih predmeta, o proslavama i sl. Drugoj grupi (alegata) priloženo je i 14 dokumenata povezanih hronološki od strane priređivača, koji su upisali i tekuće brojeve manuskripta koje slijede. Među njima je takođe najviše odobrenja amnestije, a zatim slijede privilegije date Bratovštini za trgovanje u južnoj Italiji ("*Sottovento*"), odredbe o opremi katorske ratne galije, dok jedan dokument iz 1782. g. govori o izboru dva kapetana za proslavu Sv. Tripuna. Sve intervencije priređivača date su u zagradama, italikom, sa rekonstrukcijama pojedinih riječi, tumačenjem i skraćenicama (str. 162, 187, 216) koje pomažu čitaocu u snalaženju oko lakuna u publikovanim dokumentima.

Skupštini bratovštine, održanoj 1463. godine s ciljem vlastitog očuvanja ("*a conservation de la presente nostra congregation*"), što ukazuje na njeno ranije postojanje – prisustvovali su starješina (gastald), 48 brodovlasnika i mornara (sudeći po prezimenima – pučana slovenskog porijekla) i 4 franjevca, kapelana crkve. U prve dvije glave određen je način sazivanja Skupštine, neophodan kvorum od 25 članova, način glasanja i zahtijevana većina u odlučivanju. Proceduralna inicijativa je povjerena ključnim ličnostima Bratovštine: gastaldu, sindicima (kontrolorima rada) i prokuratorima (trojici blagajnika). Gastaldu su kao ključnom starješini bili povjereni statut, krst, srebrnina i drugi vrijedni predmeti, kao i kasa s novcem. Blagajnici, koji su kao i on bili izabrani s jednogodišnjim mandatom, morali su voditi računa o ubiranju prihoda, deponovanju novca u kasu Bratovštine i predstavljanju ovog tijela na sudu. Kontrolu prihoda u kasi mogla je zatražiti Skupština ili njeni članovi. Finansijski nadzor pregledom računa obavljali su dvojica sindika, izabrana tajnim glasanjem s dvogodišnjim mandatom. U njihovom radu obavezni treći član bio je gastald. U cilju ispravnosti rada bilo je precizno predviđeno vođenje knjigovodstva i kompariranje knjiga: "*Velike*" i "*Male sveske*", koja je služila za kontrolu bratima koji nisu bili na upravnim položajima. Prilikom izbora gastalda predviđala se i kontrola inventara svih pokretnosti. Kod popisanih nekretnina, najviše je bilo dokaza o vlasništvu nad vinogradima i kućama, sticanih donacijama i nasljeđem.

Opredijelivši se za put potpune profesionalizacije svojih upravnih struktura, organizacija katorskih pomoraca je u Statutu predvidjela da u njima mogu biti jedino vlasnici i kapetani brodova (patruni nava i barkozija) i mornari koji stvarno plove, uklanjajući iz njih suvlasnike brodova koji nisu praktični pomorci i brodograditelji. S druge strane, ovo se strukovno udruženje monopolisalo, proglašavajući da niko iz katorske komune ne može ploviti i trgovati ako nije njegov član. S tim u vezi, regulisana je i tranzitna trgovina, kada se nije svraćalo u matičnu luku. Novčani do-

prinosi članstva u određenom procentu od zarada odnosno taksi na nosivost broda (popis patruna i brodovlasnika smatran je sastavnim dijelom Statuta koji su upravni organi revidirali svake treće godine) donosili su tako značajne prihode.

Personalnim spajanjem funkcije galdalda Bratovštine i admirala – osobe s ulogom zvaničnog mletačkog lučkog kapetana u Kotoru ("*Armiraaglio di Cattaro e di quel Canale*") – Statut će 1493. godine odraziti prihvatanje bratimske vojne jedinice od strane države, koja joj istovremeno povjerava i trodnevno preuzimanje vlasti ("*la bacchetta e le chiavi della Città*") u Kotoru tokom proslave gradskog patrona ("*fiera di San Triffone*"). Država će tako lakše nadzirati i braniti geopolitički izuzetno važno područje, dok će Kotorska mornarica preuzimanjem izvjesnih izvršnih i vojnih ovlašćenja (u ratnim poduhvatima, u borbi protiv piraterije te učešćem u sanitetskoj i poštanskoj službi) sticati značajne povlastice.

Iako su vodeće pozicije u Bratovštini bile predviđene za aktivne pomorce, s kraja XV i poč. XVI v. jaka struja brodograditelja borila se protiv monopolizacije plovidbe i prihoda koje je donosila, težeći da i majstori kalafati postanu ravnopravni članovi Bratovštine. Iako su u svojim nastojanjima uspijevali, dospijevajući i do upravne uloge prokuratora, ipak su se usljed pružanja otpora odluke takve prirode morale više puta donositi. Izdvajanjem Perasta u XVI v. i kasnijim otporom Prčanja, Mula i drugih naselja Boke, u ovima je uslijedilo razdoblje opadanja nametnutih privrednih stega i zamaha pomorskog i trgovačkog preduzetništva.

Humanitarno-karitativna uloga bratovštine bila je regulisana sa 6 članova Statuta. Prilikom određivanja pomoći siromašnima u Statutu su bile predviđene odgovarajuće proceduralne olakšice. Pomaganje oko miraza kćerkama siromašnih članova, mise zadušnice, pogreb siromašnih pomoraca, prevoz umrlih privremeno sahranjenih izvan Kotora, zavisno od veće ili manje udaljenosti od Hvara odnosno Drača, pokop stranog pomorca u Kotoru, bili su uređeni tako da idu na teret i trošak Bratovštine. Time je i ovo staleško udruženje postupcima javne dobrotvornosti obezbjeđivalo veću socijalnu sigurnost svojih članova.

Statut je posebno normirao održavanje crkve i izdržavanje franjevac koji su u njoj držali službu. Pored kapelana, crkvenjaku koji je biran među pomorcima kao gvardijanu povjeravani su crkveni predmeti, uz određivanje obaveze zvonjenja za crkvu i radi sazivanja bratimske Skupštine. Solidno finansijsko stanje Bratovštine ogleda se u načinu obilježavanja crkvenih praznika, u vjerskim obredima i svečanosti Bratovštine, pri čemu je 1579. godine odlukom dalmatinskog apostolskog vizitatora, biskupa Verone Agostina Valiera ukinita procesijska i pretjerana funkcijska raskoš kakva se predviđala u gl. 17 Statuta ("*Del aniversario*").

Upoređivanjem statuta pomorskih bratovština u Zadru i Splitu zaključuje se da statut splitske bratovštine predviđa dva galdalda, dvojicu župana i dvojicu sudija, ali ne i kvorum za donošenje skupštinskih odluka. U statutu zadarske bratovštine detaljnije su razrađene odluke disciplinskog karaktera, ali, kao ni u splitskom, nisu siste-

matizovane odredbe o starješinskim funkcijama niti one predviđaju značajnija izborna ograničenja. Statut kotorske Bratovštine, zasnovan na dugom i bogatom iskustvu proisteklom iz razgranatih područja djelatnosti, ukazuje na snažnu materijalnu osnovu udruženja, njegovu pomnu organizaciju i uređenje administrativnih poslova.

Još 1889. godine Josip Gelčić je na talijanskom jeziku objavio sažeti prepis Statuta Bokeljske mornarice, a kasnije upisivane dokumente dao u registima, na osnovu čega je 1994. godine objavljena *Kotorska mornarica* – doktorska disertacija Slavka Mijuškovića. Međutim, poslije potresa 1979. godine, zahvaljujući don Graciji Brajkoviću u Biskupskom arhivu u Kotoru pronađen je izvorni rukopis, čija su priprema, prevođenje i publikovanje omogućili sveobuhvatno sagledavanje starijeg razdoblja Kotorske, kasnije Bokeljske mornarice.

Pisci *Pogovora* (str. 153–176; na talijanskom i engleskom jeziku na str. 177–233) ukazali su na značajne aspekte društvenog i privrednog života Kotora i Boke kroz koje se odražavala djelatnost Bratovštine, otkrivajući smisao i onih segmenata sistema koji na prvi pogled nisu vidljivi među odredbama kapitula i alegata, ali su, iako shodno gledištu višeg društvenog stratusa, bili regulisani drugim normama urbaniteta. Pritom, ne smije se zanemariti mletačka politika međustaleškog ekvilibriranja kao instrumenta društvene kontrole. Državni upliv i ingerencije su preko u kontinuitetu dodjeljivanih privilegija najvećim dijelom uticali na razvoj pomorske trgovine, kulturni i umjetnički napredak Boke. Analizom izvorne građe i vremena u kojem je nastala, raščlanjena je struktura, omogućeno preispitivanje društvene pozicije u interakciji sa nosiocima svjetovne i crkvene vlasti te aktuelizovana istorija najstarije pomorske bratovštine u svijetu. Svakako će ovaj mnogoznačan naučni i stručni, kao i složen izdavački poduhvat biti baza hronološke rekonstrukcije uloge i kontekstualizacije Bokeljske mornarice u ambijentu izuzetnog duhovnog i kulturnog nasljeđa čovječanstva.

Sadržaj je dat na početku knjige, dok se *Indeks* imena, mjesta i pojmova nalazi na stranama 235–254. Izvanredno opremljeno fototipsko izdanje originalnog manuskripta, kao i naknadno upisivanih dokumenata u integralnom prepisu i s kritičkom naučnom aparaturom objavljeno je na 256 strana.

Ova publikacija od kapitalnog društvenog značaja će pristupačnošću iščitavanja izvornika podstaći dalja istorijsko-pravna, lingvističko-antroponimijska, kulturološka i sociološka istraživanja, a s obzirom na metodologiju biti smjerokaz arhivističkoj struci. Temeljni dokumentarni spomenik Bokeljske mornarice s kolekcijom pratećih izvora, obrađen sintetizacijom u pristupu više naučnih disciplina, uz dragocjeni prevodilački doprinos, predstavlja i istaknuti egzemplar prezentacije crnogorskih istraživačkih rezultata internacionalnoj čitalačkoj publici.

Savo Marković